

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
WARK, MCKENZIE

Intelecte generale : douăzeci și unu de gânditori
pentru secolul douăzeci și unu / McKenzie Wark ;
trad. din lb. engleză de Ovidiu Anemțoaicei, Paul Burcia,
Florin Buzdugan, - București : Tracus Arte, 2018

ISBN 978-606-023-002-1

I. Anemțoaicei, Ovidiu (trad.)

II. Burcia, Paul (trad.)

III. Buzdugan, Florin (trad.)

82.09

McKenzie Wark

Intelecte generale

Douăzeci și unu de gânditori
pentru secolul douăzeci și unu

Traducere din limba engleză de
Ovidiu Anemțoaicei, Paul Burcia, Florin Buzdugan,
Daniel Clinci, Sînziana Cotoară, Cătălina Matei,
Vasile Mihalache, Iulia Militaru, Adina Mocanu,
Gina Săndulescu, Cristina Stancu

McKenzie Wark

General intellects: twenty-one thinkers for the twenty-first

© McKenzie Wark, 2017. First published by Verso, 2017

www.versobooks.com

© Tracus Arte, 2018, pentru versiunea în limba română

www.tracusarte.ro

Editura Tracus Arte

București, str. Sava Henția nr. 2, sector 1

Tracus Arte

2018

Cuprins

Notă asupra traducerii / 9

Introducere / 11

1. Amy Wendling. *Metafizica și carnifizica lui Marx* / 31
 2. Kojin Karatani. *Structura lumii* / 54
 3. Paolo Virno. *Gramatici și multitudini* / 80
 4. Yann Moulier Boutang. *Capitalismul cognitiv* / 98
 5. Maurizio Lazzarato. *Înrobirea mașinică* / 114
 6. Franco Berardi (Bifo). *Sufletul ca marfă* / 135
 7. Angela McRobbie. *Meșteșugirea precarității* / 149
 8. Paul Gilroy. *Persistența rasei* / 167
 9. Slavoj Žižek. *Recul absolut* / 180
 10. Jodi Dean. *Declinul eficienței simbolice* / 202
 11. Chantal Mouffe. *Democrație versus liberalism* / 220
 12. Wendy Brown. *Împotriva neoliberalismului* / 236
 13. Judith Butler. *Corpuri în linia întâi* / 259
 14. Hiroki Azuma. *Filosofia otaku* / 277
 15. Paul B. Preciado. *Corpul politic farma-porno* / 297
 16. Wendy Chun. *Politicile programării* / 316
 17. Alexander Galloway. *Intrafața* / 339
 18. Timothy Morton. *De la OOO la P(OO)* / 362
 19. Quentin Meillassoux. *Spectacolul absolutului* / 384
 20. Isabelle Stengers. *Intruziunea Geei* / 400
 21. Donna Haraway. *Comedia inumană* / 416
- Mulțumiri / 437*

Introducere

Unde sunt *intelectualii publici* din vremurile bune? De fiecare dată când vorbim despre figura intelectualului public, toată lumea se așteaptă să vorbim despre declinul ei.¹ Nu mai avem niciun Sartre, nicio de Beauvoir, niciun Pasolini și niciun James Baldwin. Ne-am putea întreba din ce cauze figura intelectualului public este legată întotdeauna de această idee a declinului. Sau ne-am putea întreba ce autori, dintre cei care scriu azi, ar trebui să facă parte dintr-o dezbatere largă.

Pentru a depăși acest amestec de sentimente și presupozii comune cu privire la intelectualul public, să îl numim altfel. Să vorbim despre *intelecte generale* [*general intellects*]. Marx are un text faimos, cunoscut azi ca „Fragment despre mașini”, în care vorbește despre *intelectul general*. Voi discuta despre asta mai jos. Deocamdată, voi spune doar că intelectul general pare să fie modalitatea lui Marx de a se gândi la rolul jucat de munca intelectuală în procesul de producție.

Pentru moment, să punem problema relației dintre intelectualul public și intelectul general. Poate că istoria declinului intelectualului public are de-a face cu faptul că munca intelectuală a fost, în cele din urmă, absorbită în procesul de producție. Nu are legătură cu eșecul personal al intelectualilor de a se ridica la acele standarde legendare de altădată. Muncitorii intelectuali de astăzi trebuie să lucreze într-un sistem diferit. Un sistem care îi supune

¹ Russell Jacoby, *The Last Intellectuals: American Culture in the Age of Academe*, New York, Basic Books, 2000.

unor procese mult mai rafinate pentru a extrage valoare din munca lor. Nimeni nu mai are ocazia de a deveni un Sartre sau o de Beauvoir, oricât și-ar dori.

Să mergem puțin mai departe cu această idee: intelectualii au reușit să-și asigure existența doar cu ajutorul stiloului și al mașinii de scris. Exista o întreagă industrie culturală bazată pe tipărituri în masă. Exista un câmp al educației superioare, aflat în plină dezvoltare, care producea cititori pentru cărțile lor.² Și, să nu uităm, erau ei înșiși produsele unui sistem educațional de elită, din țări în care acest lucru conferea încă o aură de prestigiu și de merit. Desigur, vorbim în linii mari, dar ideea de bază este că munca intelectuală de astăzi se desfășoară în circumstanțe foarte diferite. E aproape imposibil să mai scrii cărți provocatoare intelectual și să trăiești doar de pe urma lor. Astăzi, avem nevoie de locuri de muncă, de obicei în universități.

Nici universitatea nu mai e ce-a fost odată. În loc să fie o instituție deosebită, care să producă oameni capabili să conducă societatea capitalistă, a devenit ea însăși o afacere.³ Munca universitară trebuie să funcționeze astăzi în sisteme de management derivate din alte feluri de administrare a muncii intelectuale. Devine cuantificată și stratificată. O mare parte din muncă devine nesigură, prin trecerea la contracte pe termen determinat. În anumite cazuri, universitatea pare să-și imagineze că o poate duce foarte bine și fără disciplinele tradiționale care încercau să se gândească la evenimentele istorice, sociale și politice.

² Régis Debray, *Le Pouvoir intellectuel en France*, Paris, Ramsay, 1979.

³ Bill Readings, *The University in Ruins*, Cambridge, Harvard University Press, 1997.

Deci, s-ar putea să existe destule motive pentru declinul intelectualului public, și nu toate sunt din vina lui. Cei care cred că problema a apărut din cauză că universității de azi scriu prea mult în „jargon” ar trebui să vadă publicațiile de business. A existat vreodată un limbaj mai plin de cuvinte inventate și contrafăcute, cu atâtea semnificații incerte? Dar, în loc să ne concentrăm asupra discursurilor obișnuite despre intelectualul public, să vorbim despre *intelectele generale*. Prin intelecte generale înțeleg ceva oarecum diferit de conceptul lui Marx de *intelect general*, deși ar putea exista o legătură între cele două. Prin intelecte generale mă refer la acei oameni care, în marea lor majoritate, sunt angajați în universități sau instituții similare și au destul de mult succes, dar care încearcă, prin munca lor, să vorbească despre probleme mai generale în legătură cu starea lumii de azi.

Ei sunt, într-un fel, parte a *intelectului general*, adică sunt muncitori care gândesc, vorbesc sau scriu și a căror muncă este comodificată și apoi vândută. Dar, pe de altă parte, ei sunt *intelecte generale*, adică încearcă să găsească metode de a gândi, de a scrie și chiar de a acționa în cadrul și în ciuda acestui sistem de comodificare, care astăzi a găsit deja modalități de a-i îngloba până și pe ei. Ei încearcă să se refere la o *situație* generală, situație în care se află mulți oameni din zilele noastre. Și încearcă să facă toate acestea cu inteligență, folosindu-se de pregătirea, competența și originalitatea de care dau dovadă.

Am ales să scriu despre douăzeci și unu de astfel de intelecte generale. Majoritatea lucrează în universități, dar disciplinele din care provin sunt diferite. Nu sunt singurii, dintre cei care analizează diferite piese din acest puzzle al confruntării cu situația generală, pe care ar fi util să-i citim în acest moment. Iar această situație – cum ar spune majoritatea oamenilor – este chiar sumbră. Dacă

Respect nu faci parte din acea mână de oameni – așa-numiții 1% – ale căror averi au sporit, probabil că și pentru tine totul seamănă cu un spectacol al dezintegrării.⁴ Avântul comodificării tinde să aibă ca rezultat atât distrugerea vieții naturale, cât și a celei sociale.

Voi analiza în continuare acele intelecte generale despre care cred că au contribuit într-o anumită măsură la studierea acestor lucruri. Dar dacă intelectele generale sunt obligate să lucreze în niște condiții care le determină să rămână doar părți ale *intelectului* general, a cărui singură funcție este de a menține comodificarea și de a asigura fluxul de profit, atunci munca lor va fi deformată, iar capacitatea lor de a înțelege situația generală va fi mult limitată.

Din acest motiv, interpretările mele sunt apreciative, dar critice. Cred că două probleme sunt trecute prea ușor cu vederea. Una dintre ele este dezvoltarea de *noi forțe de producție*. Tehnologia informației pare să fie ceva diferit calitativ de regimurile anterioare ale mijloacelor de producție mecanice și termodinamice. Mai mult, mi se pare că tehnologia informației transformă întreaga structură socială, pătrunzând în viața cotidiană și dând naștere unor forme bizare de supraveghere și control.

A doua este efectul neașteptat produs de felul în care tehnologia informației și-a croit drum în științe.⁵ Astăzi știm care este consecința globală a comodificării nesfârșite a tuturor resurselor planetei: distrugerea ei. Schimbarea climei este doar cel mai apăsător aspect dintre cele considerate, de obicei, semne ale *antropocenului*.

⁴ McKenzie Wark, *The Spectacle of Disintegration*, London, Verso, 2013.

⁵ Paul Edwards, *A Vast Machine: Computer Models, Climate Data and the Politics of Global Warming*, Cambridge, MIT Press, 2013.

O consecință a primei situații despre care vorbesc este că problema *techné* nu mai poate fi pusă între paranteze și izolată de problemele sociale, politice, culturale, istorice ș.a.m.d. O consecință a celei de-a doua este că nu mai putem trata fenomenele sociale ca și cum ar exista un fundal stabil de fenomene naturale care poate fi pus între paranteze și ignorat. În eseurile care urmează, voi încerca să țin cont de aceste două situații atunci când voi analiza textele principalelor intelecte generale.

Am început prin a apăra munca intelectuală de azi de narațiunea declinului ei și trebuie să adaug că dependența mare de universități, care sunt contexte de sprijin, a marcat profund activitatea intelectelor generale. Faptul că, în formarea lor, acestea s-au perfecționat într-o disciplină poate fi un lucru bun. Dar granițele disciplinelor sunt arbitrare, iar situația actuală necesită o gândire care să le depășească.

Poate că e bine să cunoaștem și să cităm figurile de autoritate, dar nu putem trece de un paradox: motivul pentru care cineva ca Marx a ajuns o autoritate a fost capacitatea lui de a se despărți de autoritățile vremurilor sale și de a formula o nouă problematică în interiorul căreia să gândească și să acționeze.⁶ Trebuie spus că mare parte din această muncă are o legătură vagă și îndepărtată cu mișcările sociale și spațiile de luptă. Tot timpul apare un compromis între rigoarea, forța și coerența intelectuale, pe de o parte, și capacitatea de a ne referi direct la problemele actuale. Mai greu de observat este faptul că apare o creștere a diviziunii muncii, prin care intelectele generale pierd contactul cu alte forme de muncă, până și cu munca intelectuală, ori cu alte forme de muncă din

⁶ Louis Althusser, *Pour Marx*, Paris, François Maspero, 1965. După cum veți vedea, eu prefer abordarea lui Wendling asupra modului în care se schimbă problematicile la Marx.

Respect aceeași universitate, cum ar fi muncile din științe, inginerie și design.

Mai întâi, voi analiza puțin această idee bine-cunoscută de intelect general, așa cum a fost ea preluată de la Marx. Apoi, voi face aprecieri critice pe marginea unor intelecte generale particulare, care pot fi citite în orice ordine. Cartea începe cu două interpretări inovatoare ale operei lui Marx: Wëndling, despre modul de producție, și Karatani, despre modurile de schimb. Apoi, niște gânditori italieni și francezi autonomiști și operaști* [workerist]: Virno, Boutang, Lazzarato și Berardi. Apoi, studiile culturale anglofone, cu McRobbie și Gilroy, urmate de psihanaliză, cu Žižek și Dean, apoi de teorie politică, cu Mouffe, Brown și Butler. Apoi, două interpretări speciale ale corpului politic [body politic] cu Azuma și Preciado, teorie media cu Chun și Galloway, realism speculativ cu Morton și Meillassoux, iar la final, studii despre știință cu Stengers și Haraway.

Există și câteva omisiuni semnificative. Intelectele generale de aici provin din ceea ce Gilroy numește lumea supradezvoltată, zonă acoperită de câteva țări europene, Statele Unite ale Americii și Japonia.⁷ Apar și probleme specifice rasei, sexului și genului, dar în contextul analizării politicului, mediilor ș.a.m.d., nu ca principii de organizare. Aici este probabil locul potrivit pentru a sublinia că „general” nu înseamnă „universal”.

Aproape toate aceste intelecte generale fac teorie într-un interval de mijloc: nici filosofie pură, dar nici

* *Operaismo* este un curent marxist italian care pune accentul pe importanța clasei muncitoare. Mario Tronti și Antonio Negri au fost principalii teoreticieni la momentul inițial.

⁷ Gilroy mi-a scris că a împrumutat termenul *overdeveloped world* [lumea supradezvoltată] de la André Gorz și Murray Bookchin. Dar poate fi găsit și în scrierile Internaționalei Situaționiste.

studii de caz. Undeva între astea două. Chiar dacă reușesc în mare măsură să discute concepte referitoare la situația actuală, s-ar putea să fie puțin prea legate de practicile interpretative tradiționale. Așa că vreau să citesc aceste texte împotriva lor, folosind exact aceleași strategii critice pe care ele le folosesc, cu scopul de a le observa limitele.

Deși le voi apăra de jelania stupidă a declinului intelectualului public, am și eu ceva să le reproșez. Ceva legat de modul în care au fost importate, în spațiul vieții academice, anumite texte care nu prea își au locul acolo – Marx este cel mai bun exemplu în acest sens. Nu cred că așa face o afirmație controversată dacă așa spune că Marx n-a fost filosof.⁸ S-ar putea ca lucrările lui să nu fie un obiect potrivit pentru tehnicile de exegeză și comentariu specifice filosofiei continentale. Poate că au nevoie de un alt fel de practică a interpretării critice. În loc să îl importăm în timpul și în spațiul omogene ale unei discipline, indiferent că e vorba despre filosofie, teorie politică sau orice altceva, poate că ar fi mai util să îl legăm de alte moduri de a lucra și de a gândi în lume.

Spre exemplu, în ultima vreme am încercat să leg interpretarea lui Marx de practicile diferitelor intelecte generale, indiferent că e vorba de practicile media din afara universităților sau de cele din disciplinele științifice din interiorul acestora.⁹ Ambele ar putea să spună foarte multe, și dintr-o perspectivă mai practică, despre rolul jucat de evoluția tehnologică în istoria secolelor al XIX-lea, al XX-lea și până azi.

Vreau să ilustrez această problemă prin lectura unui faimos text al lui Marx, așa-numitul „Fragment despre

⁸ O idee care nu s-a pierdut la Étienne Balibar, *La Philosophie de Marx*, Paris, La Découverte, 1993, pp. 2-6, totuși...

⁹ McKenzie Wark, *The Beach Beneath the Street*, London, Verso, 2015; McKenzie Wark, *Molecular Red*, London, Verso, 2015.

mașini” din 1858, din *Grundrisse*, de unde provine expresia *intelect general*. În acest fragment, Marx este interesat de trecerea de la utilizarea uneltelor simple la sistemele de mașini. Cu alte cuvinte, el încearcă să înțeleagă forțele avansate de producție ale timpurilor sale, adică industria retrogradă a vremurilor noastre. El începe cu un fenomen din lume – sistemele de mașini – și furnizează concepte pentru el. Desigur, acest lucru este opus modului în care Marx este interpretat de obicei: începând cu gândirea sa, aflată sub forma unor texte ca acest „Fragment”, pentru a interpreta apoi fenomenele prin intermediul textului.

Dacă înțelegem diferența de abordare dintre aceste două perspective, nu va fi greu să vedem că cea mai comună dintre ele a devenit un discurs despre *capitalul etern*, practicat azi de majoritatea interpreților lui Marx. Ei presupun că Marx dezvăluie nucleul filosofic dur al capitalului prin studiul formelor sale istorice și fenomenale. În această abordare, capitalul este istoric doar în sensul că are anumite *ocurențe* istorice noi, dar *esența* lui rămâne eternă și neschimbată.¹⁰ În acest marxism tradițional, ca de Vechi Testament, forma eternă a capitalului își așteaptă *negația* din partea a ceea ce se află în el și împotriva lui, munca.

Această lectură filosofică a lui Marx are o problemă. Și vrea să se agate de un fel anume de a folosi categoria de capital etern. Ea nu vrea să accepte că, din moment ce capitalul se schimbă și se automatizează permanent, asta înseamnă că el nu are o esență, iar „ocurențele” trebuie luate în serios nu ca simple forme fenomenale, ci ca forme aflate efectiv în lume. Pe scurt, nu poate exista „marxism” ca filosofie produsă cu mijloacele filosofiei

¹⁰ Dezvolt acest argument în McKenzie Wark, „The Sublime Language of My Century”, în *Public Seminar*, 14 mai 2016, la publicseminar.org.

care consideră că esența capitalului este subiectul ei. Modificările din interiorul așa-numitelor forme fenomenale trebuie înțelese ca fiind mai mult decât niște simple fenomene, iar pentru asta este nevoie de o perspectivă mai modestă asupra formelor de cunoaștere care ar putea explica aceste modificări.

Pe scurt, după Marx, munca intelectuală nu poate fi decât o practică de cunoaștere *colaborativă* între tipuri diferite, dar egale, de cunoaștere, și în care filosofia nu este *partidul de guvernământ*. Sau, pentru a mă exprima altfel: afirmația „esența tehnologiei nu este deloc tehnologică” este fundamental falsă și reprezintă un obstacol în calea gândirii.¹¹ Tehnologia trebuie înțeleasă prin colaborarea diferitelor forme specializate de cunoaștere cu privire la ceea ce este și la ce anume face ea. Încercarea de a face din filosofie o guvernatoare „tehnologie a esenței” este retrogradă: *tehnologia esenței nu este deloc esențială*.

Citit ca *teorie joasă* [*low theory*], nu ca filosofie, „Fragmentul despre mașini” al lui Marx din 1858 este interesant, dar ține de timpul său.¹² Marx este bulversat de această nouă formă a tehnologiei: sistemul de mașini. Îl descrie, într-o formă mistificată, ca pe „forță motrice ce se mișcă de la sine”¹³ (179). De fapt, lucrurile nu stau așa. O întregă dimensiune lipsește de aici: forțele de

¹¹ Contra Kostas Axelos, *Introduction to a Future Way of Thought: On Marx and Heidegger*, Meson Press, 2015.

¹² Despre teoria slabă vezi Judith (aka Jack) Halberstam, *The Queer Art of Failure*, Durham, Duke University Press, 2011.

¹³ Karl Marx, „Fragment on Machines”, în Robin MacKay & Armen Avanessian (eds.), *#Accelerate: The Accelerationist Reader*, Falmouth, Urbanomic, 2014; ed. rom.: *Bazele criticii economiei politice. Manuscrise economice din anii 1857-1859*, vol. 2: *Critica economiei politice (Ciorna din 1857-1858)*, trad. nespecificat, București, Editura Politică, 1974, „Dezvoltarea capitalului fix ca indiciu al dezvoltării producției capitaliste”, pp. 177-195. Paginile notate între paranteze indică această ediție.

Respect producție sunt totodată și *sisteme energetice*. Simplul fapt că industrializarea trecuse deja prin toate pădurile Europei de Nord, pentru a schimba apoi direcția către cărbune, care la rândul său a fost epuizat și el într-o mai mică sau mai mare măsură în vremea noastră, este absent din text. Acest aspect are legătură, după cum vom vedea, cu eșecul lui Marx de a gândi în termenii *metabolismului** în acest text.

Mare parte din text se referă la transferul abilităților muncitorului către mașină, într-o formă care, aparent, este stabilită de capital. Este vorba despre „aproprierea muncii vii prin intermediul muncii materializate [eng. *objectified*]”. Munca vie „apare ca subordonată muncii materializate” – un proces care rămâne aici doar parțial elucidat (181). Puterea muncii vii de a produce valoare devine ceva pe cale de dispariție în fața puterii capitalului fix sub forma sistemelor de mașini.

Marx înțelege, chiar dacă într-o formă mistificată, ceva important: cunoașterea „intellectului social” pare să fie mai degrabă un aspect al capitalului, decât al muncii (187). Sau, cu o formulare care nu este nici ea mai bună, „cunoașterea socială generală a devenit o nemijlocită forță de producție” (189). Dar în loc să se întrebe cum este

* Ideea de metabolism apare în *Capitalul. Critica economiei politice*, vol. 3, partea a doua, cap. XLVII „Geneza rentei funciare capitaliste”, în Karl Marx & Friedrich Engels, *Opere*, vol. 25, Partea a II-a, București, Editura Politică, 1973, p. 351: „marea proprietate funciară reduce populația agricolă la un minimum în continuă scădere și îi opune o populație industrială în continuă creștere, concentrată în marile orașe; ea creează astfel condiții care provoacă un *hiatus* iremediabil în *metabolismul social* dictat de legile naturale ale vieții, din care cauză forța pământului se irosește, iar datorită comerțului această irosire depășește granițele proprii țării” (s.n.). Operele lui Marx pot fi găsite la marxist.org/romana.

produs de fapt acest fetiș al „intellectului social” sau al „intellectului general” (181), Marx cade sub vraja lui de fetiș. Intellectul social devine parte din capital, dar cine sau ce *produce* de fapt intelectul social?

În opinia lui Marx, muncitorul va percepe știința ca pe ceva străin. Știința apare în forma dictată de capital. Știința este o *forță de producție*: „toate științele sunt capturate în slujba capitalului”. Dar cine face știința? „Invenția devine atunci o afacere”, spune Marx, dar cine inventează (187)?

Este important de precizat că fuziunea dintre știință și industrie era la un nivel rudimentar în vremea lui Marx. În realitate, nu știința dusese spre acea etapă a sistemului industrial. Partea de sistem energetic – puterea aburului – fusese produsul unor meșteșugari și al unor ingineri autodidacți, nu al științei. Mai exact, termodinamica se va dezvolta ca știință pe baza industriei puterii aburului, nu invers.

Dezvoltarea industriei chimice germane are o istorie oarecum diferită, fiindcă aici a avut loc o cooperare mai organică între ingineria bazată pe experimente și știința de laborator. Tot o istorie diferită are și o altă industrie, pe care Marx nu o menționează, dar care se dovedește a fi importantă pe viitor – electricitatea. În acest domeniu, descoperirile științifice și teoriile lui Maxwell și Faraday au trecut și mai direct de la știință la industrie, chiar dacă cu o întârziere considerabilă.

Problema cu știința și tehnologia ca activități sociale organizate este că nu se potrivesc atât de bine în schema muncii și a capitalului. De aceea, pentru Marx, ele vin de undeva din afară, ca ceva deja reificat numit „știință”, care apoi devine parte a sistemului de mașini sub formă de capital fix. Ajunși în punctul acesta, poate că ar trebui să apelăm la unul dintre cele două tipuri de cunoaștere despre știința reală. Pe de o parte, avem studiile despre